

توسعه حقوق بین‌المللی کیفری بر پایه جرم‌انگاری ازدواج اجباری به‌عنوان جنایت علیه بشریت توسط دادگاه ویژه سیرالئون

فاطمه امیری*

چکیده

ازدواج‌های اجباری از جمله جرائم ناشی از خشونت جنسی هستند که در شماری از مداخلات مسلحانه در سراسر جهان واقع شده‌اند. با وجود این، وجه تمایز این جرم از سایر جرائم جنسی، آن گونه که توسط شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه برای سیرالئون در قضیه «بریما، کامارا و کانو»^۱ مورد تأیید قرار گرفت، تحمیل وضعیت تاهل بر یک یا هر دو طرف، برخلاف اراده آن‌ها است؛ به طوری که این وضعیت منجر به اتخاذ غیرارادی تعهدات ناشی از یک رابطه شبه ازدواج و تحمیل رنج بدنی و روانی ملازم با آن بر قربانی این گونه ازدواج‌ها می‌گردد. عناصر تشکیل دهنده ازدواج اجباری به‌عنوان جنایت علیه بشریت براساس حقوق بین‌الملل عرفی، مؤید آن است که این جرم هم در ماهیت و هم از حیث درجه صدمه وارد شده به قربانی با سایر مصادیق جنایت علیه بشریت که در اساسنامه دادگاه سیرالئون احصا گردیده، قابل قیاس است.

واژگان کلیدی: ازدواج اجباری، جنایت علیه بشریت، دادگاه ویژه برای سیرالئون، بردگی جنسی، خشونت جنسی

مقدمه

در گذشته، محاکمه متهمان جرائم جنسی و مبتنی بر جنسیت در قالب جرائم بین‌المللی، علی‌الخصوص در درگیری‌های مسلحانه، نزد محاکم ملی و بین‌المللی مشکل به نظر می‌رسید. اخیراً دادگاه بین‌المللی

* نویسنده مسئول، دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل، دانشگاه تهران Email: amirilawyer@yahoo.com

1. Brima, Kamara and Kanu

یوگسلاوی سابق و دادگاه بین‌المللی کیفری روآندا رویه‌ای را ایجاد کردند که براساس آن، طیف خاصی از جرائم جنسی و مبتنی بر جنسیت در قالب جنایات علیه بشریت و جنایات جنگی مورد رسیدگی قرار می‌گیرند. در واقع، رویه این دادگاه‌ها شتاب بیش‌تری به تحول حقوق بین‌الملل کیفری بخشید، به‌طوری‌که قضایای مطرح در این دادگاه‌ها و تصمیمات اتخاذ شده پیرامون آن‌ها، تأثیر قابل‌توجهی بر تدوین اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری بر جای گذاشت تا جایی که برخی از این جرائم در اساسنامه دیوان در زمره جنایات جنگی و جنایات علیه بشریت، جرم انگاری شدند.^۲ اساسنامه دادگاه ویژه برای سیرالئون نیز براساس رویه دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی، روآندا و اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، به تبیین و تحدید صلاحیت دادگاه در رسیدگی به جرائم ارتكابی پرداخته است.^۳

در حال حاضر، دسته‌های مختلفی از جرائم جنسی و مبتنی بر جنسیت در حقوق بین‌المللی کیفری وجود دارند که براساس آن‌ها رفتار مجرمانه متهمان قابل تعقیب است. همچنین ذکر این نکته لازم است که قضایای مطرح در نزد دادگاه‌های بین‌المللی کیفری حکایت از آن دارد که برخی از جرائمی که به‌عنوان جرائم مبتنی بر جنسیت جرم انگاری شده‌اند، می‌توانند در زمره جرائم غیرجنسی نیز قرار گیرند. به‌عنوان مثال، جرم تجاوز می‌تواند شکنجه نیز محسوب شود.^۴

با توجه به کثرت دسته‌بندی‌های جرائم جنسی و مبتنی بر جنسیت، ممکن است این سؤال مطرح گردد که چه لزومی به تعقیب ازدواج اجباری به‌عنوان جرمی جداگانه وجود دارد؛ زیرا این مسأله باید با دقت مورد ملاحظه قرار گیرد که این جرم‌انگاری به گونه‌ای باشد که منجر به معرفی جرمی جدید و مجازات مجرمان

2. See judgment Brima, Kamara, Kanu(SCSL-04-016-T), Trial ChamberII, 20 June 2007, Para703 (hereinafter AFRC trial chamber), see Dissenting opinion of justice Doherty on Count 7 (sexual Slavery) and count 8 (forced Marriage)appended to the judgment.

۳. ماده ۲ اساسنامه دادگاه ویژه سیرالئون: دادگاه صلاحیت تعقیب متهمان جرائم زیر را در صورتی که در قالب حمله گسترده و نظام‌مند علیه جمعیت غیرنظامی باشد را دارد: (۱) قتل، (۲) قلع و قمع، (۳) به بردگی گرفتن، (۴) اخراج، (۵) حبس کردن، (۶) شکنجه، (۷) تجاوز، بردگی جنسی، فحشای اجباری، حاملگی اجباری و سایر اشکال خشونت جنسی، (۸) آزار به دلایل سیاسی، نژادی و اعتقادی، (۹) سایر اعمال غیرانسانی. برای مطالعه اساسنامه دادگاه ویژه سیرالئون. ر.ک:

Statute SC-SL, available at <http://www.sc-sl.org/scsl-statute.html>

Judgment Furundzija (IT – 95 – 17/1), trial chamber, 10 December 1998, pp. 163-164.

در قضیه فوق، تجاوز از دید دادگاه، ابزاری بود برای مجازات، تحقیر و کسب اطلاعات از متهم، در قواعد حقوق بشری. در این وضعیت‌ها تجاوز شکنجه نیز محسوب می‌شود و صدمات روحی و روانی و فیزیکی شدید را به قربانی وارد می‌کند. ر.ک:

Trial chamber judgment, p.183

4. Judgment Furundzija (IT – 95 – 17/1), trial chamber, 10 December 1998, pp. 163-164.

در قضیه فوق، تجاوز از دید دادگاه، ابزاری بود برای مجازات، تحقیر و کسب اطلاعات از متهم، در قواعد حقوق بشری. در این وضعیت‌ها تجاوز شکنجه نیز محسوب می‌شود و صدمات روحی و روانی و فیزیکی شدید را به قربانی وارد می‌کند. ر.ک:

Trial chamber judgment, p.183

آن گردد که براساس دسته‌بندی موجود، قابل تعقیب نباشد. تصمیم شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه برای سیرالئون حاکی از آن است که در حال حاضر عوامل متعددی وجود دارند که نیاز به معرفی ازدواج اجباری به‌عنوان یکی از مصادیق جنایات علیه بشریت را ضروری می‌سازد.

در میان اعمال وحشیانه ارتكابی در ده سال جنگ داخلی در سیرالئون، هزاران زن اسیر مجبور به ازدواج با دستگیرکنندگان خود و زندگی با آنها برای مدت زمان طولانی شدند.^۵ این زنان با اعمال فشار و تهدید مجبور به ایفای تمام وظایفی بودند که غالباً برای زنان شوهردار تعریف شده است. درصد قابل توجهی از این زنان در شرایطی مجبور به ازدواج گردیدند که مدرکی دال بر اجباری بودن زوجهیتشان در دست ندارند. لذا با وجود اتمام این مخاصمات، اکثر این زنان همچنان در زوجیت اجباری همسران خود باقی مانده‌اند.^۶

از این روی، پدیده ازدواج اجباری توسط تعداد زیادی از متخصصان به‌عنوان جرمی چند لایه تعریف شده است. این جرم ممکن است شامل تجاوز، بردگی جنسی، حاملگی اجباری و کار اجباری گردد که هر یک از این جرائم به‌تنهایی جنایت علیه بشریت محسوب می‌گردد. به عبارت دیگر، ازدواج اجباری در ابعادی که در مخاصمه سیرالئون به وقوع پیوست، به طور کامل در قالب هر یک از جرائمی که در اساسنامه دادگاه پیش‌بینی شده، نمی‌گنجد. در واقع، ازدواج اجباری، جرمی فراتر از مجموعه‌ای از این جرائم است.^۷

گرچه شعبه بدوی دادگاه سیرالئون، در قضیه مورد بحث، ازدواج اجباری را نوعی بردگی جنسی می‌داند، اما شعبه تجدیدنظر بر این باور است که به طور خاص، ازدواج اجباری متفاوت از بردگی جنسی است. بردگی جنسی برای اولین بار در جزء «ز» بند ۱ ماده ۷ اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری به‌عنوان جرمی مستقل آمده است. در واقع، اساسنامه‌های دادگاه‌های بین‌المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق و رواندا تنها از بردگی به‌عنوان جنایت علیه بشریت نام برده‌اند، درحالی‌که اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری، بردگی جنسی را به‌عنوان جنایتی مستقل از جنایت بردگی در نظر گرفته است؛^۸ زیرا آنچه بردگی جنسی را به شکل منحصر به فرد وحشیانه می‌سازد تلفیقی از تحمل تجاوزات جنسی زنجیره‌ای با عدم امکان فرار و عدم آگاهی نسبت به اختتام خشونت است.

قضات شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه سیرالئون برای بررسی جرم بردگی جنسی به سند تعریف جرائم

5. Human Rights Watch, Human Rights Watch Report 2001: Sexual Violence Within the Sierra Leone Conflict (26 February 2001) at <http://www.hrw.org/backgrounder/africa/sl-bck0226.htm>. 2.

6. Fourth Report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Sierra Leone, U.N. Doc S/2000/455 (19May2000), Paras.11-12

7. استناد قبلی به جرم ازدواج اجباری توسط دادگاه بین‌المللی کیفری یوگسلاوی بود، هرچند این جرم در قالب خشونت جنسی لحاظ شده بود. ر.ک:

Judgment k vcka etla . (IT – 98 – 30/1 – T) Trial chamber , 2 November 2001, p.180.

8. خاک، روناک، «جرم انگاری خشونت جنسی در حقوق بین‌الملل کیفری»، مجله حقوقی بین‌المللی، ۱۳۸۷، ش ۲۹، ص ۱۲۴.

دادگاه بین‌المللی کیفری استناد کردند.^۹ طبق این سند که شامل جزئیات دقیقی از جرم بردگی جنسی است - صرف‌نظر از عناصر مشترک تمام جرائم علیه بشریت - بردگی جنسی زمانی رخ می‌دهد که مرتکب با اعمال همه یا برخی اقتدارات نسبت به فرد یا افراد، از طریق خرید، فروش، اجاره یا معاوضه، اعمال مالکیت کند و یا باعث سلب آزادی قربانیان شود و آن‌ها را مجبور سازد که به یک یا چند عمل دارای ماهیت جنسی بپردازند؛^{۱۰} درحالی‌که بررسی دقیق عناصر ازدواج اجباری حاکی از آن است که این جرم به طور ضمنی شامل انتظارات مختلف از وظایف جنسی و غیرجنسی است. در واقع، این عامل مشخصه بارز این جرم و وجه تمایز آن از بردگی جنسی به شمار می‌رود. به‌علاوه، ذکر این نکته لازم است که ازدواج اجباری به‌نوعی توهین به نهادهای مذهبی و اجتماعی موجود در یک جامعه تلقی می‌گردد؛ به‌طوری‌که مرتکب این جرم، مکرر به‌عنوان ناقض حقوق بشر مورد سرزنش قرار گرفته و ارتکاب آن توسط اسناد حقوق بشری متعدد نیز منع گردیده است که در ادامه این نوشتار، این اسناد مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

با در نظر گرفتن تمام این دلایل، به نظر می‌رسد ازدواج اجباری شامل عناصر خاص صدمات روحی - روانی است که مسأله‌ای متفاوت از استثمار و سوء استفاده جنسی محسوب می‌گردد. از این‌رو، ضروری است تا این جرم به‌عنوان جرمی جداگانه تعریف شود که مبین تمامیت و پیچیدگی رفتار مجرمان این عمل گردد. در این راستا، شعبه تجدیدنظر دادگاه سیرالئون با تبیین ابعاد مختلف جرم ازدواج اجباری تلاش کرد تا نقاط ضعف و کاستی‌های قواعد موجود حقوق بین‌المللی کیفری را به چالش بکشد.

در شرایط فعلی و با توجه به گزارش‌های رسیده، ازدواج اجباری به‌طور گسترده و با شرایطی که در سیرالئون رخ داده، در سایر کشورها نیز دیده می‌شود.^{۱۱} لذا توسعه حقوق بین‌الملل کیفری از رهگذر تصمیم شعبه تجدیدنظر دادگاه سیرالئون قابل تحسین است. در این جستار تلاش می‌گردد تا پس از مروری بر اسناد حقوق بشری مبنی بر منع ازدواج اجباری، سیر رسیدگی به جرم ازدواج اجباری در دادگاه سیرالئون و ضرورت جرم‌انگاری این جرم به‌عنوان جنایت علیه بشریت و عناصر سازنده این جرم مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد.

۱. رویکرد اسناد بین‌المللی حقوق بشر و قوانین ملی نسبت به منع ازدواج اجباری

حق بر ازدواج با رضایت کامل و آزادانه از جمله حقوقی است که در بسیاری از اسناد حقوق بشری مورد توجه

9. Belair, K., "Unearthing the Customary Law Foundation of Forced Marriage during Sierraleones civil war", *15 Columbia Journal of Gender and Law*, 2006, p. 558.

۱۰. جرم بردگی جنسی در اساسنامه دادگاه ویژه برای سیرالئون تعریف نشده است. از این‌رو، قضات دادگاه استناد صریح به سند تعریف جرائم دادگاه بین‌المللی کیفری نمودند. رک:

Report of the preparatory commission for the International Criminal Court, Addendum part II: Finalized Draft Text of the Elements of Crimes. PCNICC/2000/1/Add.2, 2 Nov. 2000, art. 7(1)(g). 2

11. Belair, K., *op.cit.*, p. 560.

قرار گرفته است. بدیهی است هر یک از اسناد فوق از منظر خاصی به این حق پرداخته و با رویکرد ویژه‌ای بدان نگریده‌اند.

نخستین سندی که در سطح بین‌المللی به موضوع ازدواج و شرایط آن پرداخته، اعلامیه جهانی حقوق بشر است. بند ۲ ماده ۱۶ اعلامیه جهانی حقوق بشر^{۱۲} «رضایت کامل و آزادانه» هر یک از طرفین را برای ازدواج ضروری می‌داند. در پی آن، بند ۳ ماده ۲۳ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی-سیاسی مجدداً بر ضرورت این امر تأکید دارد.

نخستین سندی که به‌طور خاص به موضوع ازدواج و شرایط آن پرداخته، کنوانسیون رضایت در ازدواج، حداقل سن ازدواج و ثبت آن است که به موجب قطعنامه ۱۷۶۳ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در تاریخ ۷ نوامبر ۱۹۶۲ به تصویب رسید. این کنوانسیون پس از یادآوری ماده ۱۶ اعلامیه حقوق بشر در ماده یک خود چنین آورده است: «هر ازدواجی که بدون رضایت کامل و آزادانه هر یک از طرفین صورت گیرد، معتبر نبوده و باید غیرقانونی محسوب شود. این رضایت باید به شکلی کاملاً علنی و آشکار و در حضور مقام صلاحیتداری که قانون تعیین کرده است اعلام شود و از جانب این مقام مورد تصدیق و گواهی قرار گیرد».

مفاهیم فوق سه سال بعد عیناً در توصیه‌نامه‌ای که با همین عنوان از سوی مجمع عمومی سازمان ملل به تصویب رسید، تکرار و مجدداً به کشورهای عضو توصیه گردید تا از به رسمیت شناختن ازدواج‌هایی که بدون رضایت کامل و آزادانه هر دو طرف صورت گرفته خودداری ورزند.^{۱۳}

کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان، کنوانسیون دیگری است که با نگاه ویژه‌ای به مسأله ازدواج پرداخته است. این کنوانسیون در بند یک ماده ۱۶ از حق یکسان زنان و مردان در انتخاب آزادانه همسر سخن گفته و رضایت کامل و آزادانه هر یک از طرفین را شرط تحقق ازدواج دانسته است.^{۱۴} در حقیقت، جامع‌ترین قاعده پیرامون ممنوعیت ازدواج اجباری را باید ماده ۱۶ کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان دانست.^{۱۵}

آخرین سند جهانی قابل استناد در خصوص این موضوع، اعلامیه و برنامه عمل پکن است که در

۲۱. ماده ۱۶ مقرر می‌دارد: (۱) زن و مرد بدون هیچ محدودیتی در خصوص نژاد، ملیت و مذهب، حق ازدواج و تشکیل خانواده را دارند؛ (۲) ازدواج تنها با رضایت کامل طرفین قانونی است، (۳) خانواده واحد اجتماعی و اساسی جامعه است و باید توسط جامعه و دولت حمایت شود.

13. Recommendation on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage & Registration of Marriage, Resolution 2018 (XX), 1 Nov. 1965.

14. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, Res34/18Des1978, Art. 16

۱۵. براساس نظر کمیته کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان، ازدواج اجباری شکلی از خشونت علیه زنان، به ویژه خشونت مبتنی بر جنسیت است و توجیه‌کننده خشونت مبتنی بر جنسیت به‌عنوان بخشی از حمایت و کنترل زنان است کنوانسیون رفع کلیه اشکال تبعیض علیه زنان. این خشونت منجر به محرومیت زنان از آزادی‌های اساسی و عدم آگاهی آن‌ها از حقوقشان می‌گردد و زنان را در نقش‌های فرعی نگه می‌دارد. ر.ک:

CEDAW Committee General Recommendation, 1981, No. 19, p. 11.

چهارمین کنفرانس جهانی زن که از سوی سازمان ملل در سپتامبر ۱۹۹۵ برگزار شده بود به تصویب رسید. این اعلامیه در قسمت «ه» بند ۲۷۴ خود از دولت‌ها خواسته است تا نسبت به وضع و اجرای قوانینی در راستای شناسایی ازدواج، تنها با رضایت کامل و آزادانه زن و مرد و تعیین حداقل سن قانونی مناسب برای این منظور، اقدام کنند.

اصل رضایت در ازدواج در اسناد منطقه‌ای حقوق بشر نیز از اهمیت خاصی برخوردار است. به نظر می‌رسد در این میان، نظام اروپایی حقوق بشر، مقام بیش‌ترین پیشرفت را به خود اختصاص داده است، چراکه علاوه بر موفقیت چشمگیر دیوان اروپایی حقوق بشر در این منطقه، از حیث ماهوی نیز شاهد تصویب اسنادی هستیم که به مراتب نسبت به همتایان بین‌المللی خود از دقت و ظرافت بیش‌تری برخوردارند.

توجه به این نکته ضروری است که قطعنامه ۱۴۶۸ مجمع عمومی پارلمانی شورای اروپایی مصوب سال ۲۰۰۵، تنها سند حقوق بشری است که به تعریف مقوله ازدواج اجباری همت گمارده و ازدواج اجباری را شامل کلیه ازدواج‌هایی دانسته که حداقل یکی از طرفین آن‌ها فاقد رضایت کامل و آزادانه نسبت به ازدواج هستند.^{۱۶}

کنوانسیون دیگری که در سطح منطقه‌ای به این موضوع پرداخته است، کنوانسیون امریکایی حقوق بشر است که در بند سوم ماده هفدهم خود صریحاً اعلام می‌کند: «هیچ ازدواجی بدون رضایت طرفین آن منعقد نخواهد شد».^{۱۷}

در حقیقت، ویژگی مشترک تمام اسناد مذکور، ضرورت وجود عنصر رضایت به‌عنوان شالوده و زیربنای ازدواج معتبر است. به عبارت دیگر، ویژگی اصلی ازدواج‌های اجباری، تحمیل وضعیت زناشویی بر یک طرف یا طرفین برخلاف رضایت قلبی آنان است و این رابطه در شرایطی شکل می‌گیرد که رضایت بر اثر تهدید و اجبار معیوب گردیده باشد.

هرگاه طرفین، رضایت به رابطه نکاحی ندارند، اما این رضایت توسط خانواده‌ها بیان می‌گردد و ازدواج بر طبق عرف و تشریفات مذهبی موجود به رسمیت شناخته می‌شود، این قبیل ازدواج‌ها توسط کشورهای نظیر استرالیا، کانادا، آلمان، نروژ و انگلیس، ازدواج‌های اجباری تلقی می‌گردند؛ به این معنا که در ازدواج معتبر، تصمیم نهایی بستگی به رضایت طرفین دارد.^{۱۸}

علی‌رغم این تفکیک، برخی از ازدواج‌های قانونی به‌گونه‌ای واقع می‌شوند که مشابه وضعیت‌های ناشی

16. Resolution 1468, Forced Marriage, Child Marriage, Parliamentary Assembly of European Council, 2005, para.13.

17. American Convention on Human Rights, 1969, Art 17, para 3.

18. UNdoc. A/HRC/4/23, Report of the Special Rapporteur on the human Rights aspects of the victims of trafficking in persons, especially women and children, Sigma Huda, 24 Jan 2007, para 20.

از ازدواج اجباری هستند؛ چرا که در ازدواج‌های قانونی نیز اراده طرفین ممکن است کاملاً تابع خواست خانواده‌های آنان در ترتیب دادن یک رابطه نکاحی قرار گیرد. فشار روانی شدید و تهدید به طرد از سوی خانواد گاه می‌تواند موجب تحریک طرفین به تن دادن به ازدواج گردد.^{۱۹} این‌گونه ازدواج‌ها مطمئناً بر خلاف اسناد بین‌المللی حقوق بشری هستند امروزه فقدان رضایت کامل و آزادانه از سوی طرفین در ایجاد رابطه ازدواج، در قوانین بسیاری از کشورها از قبیل افغانستان، اتریش، غنا، نروژ و صربستان تحت عنوان ازدواج اجباری جرم‌انگاری شده و در سایر کشورها از قبیل الجزایر، بلاروس، کلمبیا، فنلاند، اسرائیل، ایتالیا و مالدیو که فاقد مقرره خاصی پیرامون جرم‌انگاری ازدواج اجباری هستند، این عمل تحت عناوین مختلفی از قبیل قاچاق انسان، استثمار جنسی، ربودن، فحشا و تجاوز مورد رسیدگی کیفری قرار می‌گیرد.^{۲۰}

با این حال، علی‌رغم تأکید فراوان اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای حقوق بشر بر ضرورت حمایت از افراد در مقابل ازدواج‌های اجباری، هنوز در عمل شاهدیم که در بسیاری از مناطق آسیا، آفریقا، امریکای لاتین و به طور کلی در غالب کشورهای در حال توسعه، عوامل گوناگونی نظیر فقر و بحران‌های اقتصادی، شیوع ناامنی‌های اجتماعی و سیاسی، جنگ‌ها و آشوب‌های داخلی و خارجی، مانع از تحقق رضایت کامل و آزادانه افراد نسبت به موضوع ازدواج می‌گردد. از این رو در پی جرم‌انگاری ازدواج اجباری در قوانین ملی بسیاری از کشورها، جامعه بین‌المللی نیز با جرم‌انگاری این عمل در قالب جرمی بین‌المللی، در صورت ارتکاب آن با تحقق ضوابط عمومی جنایت علیه بشریت، پا را از اسناد حقوق بشری فراتر گذاشت که در این راستا، رأی شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه برای سیرالئون (۲۰۰۸) را می‌توان نقطه عطفی در برخورد با این پدیده دانست.

۲. سیر رسیدگی به جرم ازدواج اجباری در دادگاه ویژه برای سیرالئون

بخش عمده‌ای از جرائم ارتكابی در مخاصمات سیرالئون را جرائم جنسی و مبتنی بر جنسیت به ویژه ازدواج اجباری تشکیل می‌دهند.^{۲۱} در این مخاصمات، زنان و دخترانی که به طور سازمان‌یافته توسط شورای انقلابی نیروهای مسلح ربوده می‌شدند، مجبور به ایجاد روابط زناشویی اجباری، کار اجباری، حاملگی اجباری و تربیت فرزندان می‌گشتند.^{۲۲}

گرچه ازدواج اجباری منحصرأً مربوط به مخاصمه سیرالئون نمی‌گردد و چنین اعمالی در جنایات رواندا و

19. *Ibid*, para. 26.

20. *Ibid*, para. 25.

۱۲. برای آگاهی بیش‌تر از خشونت جنسی و ارتکاب ازدواج‌های اجباری در طی مخاصمات مسلحانه در سیرالئون ر.ک:

Human rights watch , 'we'll kill you if you cry' : sexual violence in the sierra leone conflict, 15 january 2003, available at <http://www.hrw.org/enl/reports/2003/01/15/well-kill-you-if-you-cry> (visited 9 march 2009)

22. Judgment, Brima, kamara and kanu, (SCSL-04-16-T), Appeal chamber, 12 Feb 2008, p.190 (hereinafter AFRC Appeal Judgment)

اوگاندا نیز مشاهده شده بود، اما این عمل برای اولین بار در دادگاه سیرالئون مورد تعقیب و رسیدگی قرار گرفت.^{۲۳}

کیفرخواست‌های اولیه علیه شورای انقلابی نیروهای مسلح دربردارنده ۱۷ مورد از مصادیق جنایت علیه بشریت، نقض ماده ۳ مشترک کنوانسیون‌های ژنو، پروتکل دوم الحاقی و سایر نقض‌های فاحش حقوق بشردوستانه بین‌المللی بود.^{۲۴} به دنبال درخواست از دادستان برای اصلاح کیفرخواست‌های صادر شده، ازدواج اجباری براساس بند ۹ ماده ۲ اساسنامه دادگاه ویژه، به کیفرخواست‌ها منضم و متعاقباً جهت تأیید دادگاه ویژه به شعبه بدوی دادگاه ارائه گردید.^{۲۵} در این خصوص دادستان با این مشکل روبه‌رو بود که ازدواج اجباری به چه نحو باید در کیفرخواست مطرح شود.^{۲۶} گرچه ازدواج اجباری بدون ذکر در اساسنامه دادگاه ویژه مطرح شده بود، اما دادستان از صلاحیت بیش‌تری نسبت به دادستان‌های دادگاه بین‌المللی رواندا و یوگسلاوی سابق جهت تعقیب جرائم جنسی برخوردار بود، چرا که اساسنامه‌های دادگاه‌های ویژه یوگسلاوی و رواندا، صرفاً تجاوز را در حوزه جرائم علیه بشریت دسته‌بندی کردند، درحالی‌که براساس اساسنامه دادگاه ویژه سیرالئون، جنایت علیه بشریت شامل تجاوز، بردگی جنسی، فحش‌های اجباری، حاملگی اجباری و سایر اشکال خشونت جنسی است.^{۲۷}

با وجود این، کیفرخواست‌ها از مشخص کردن این موضوع که ازدواج اجباری را بر چه اساس زیرمجموعه دسته سایر اعمال غیرانسانی یا هتک حرمت منزلت فرد می‌دانند، قاصر ماندند. در حقیقت، سایر اشکال خشونت جنسی، سایر اعمال غیرانسانی و هتک حرمت منزلت فردی جرائمی هستند که نیاز به نوعی شفاف‌سازی دارند تا بتوان رفتارهایی را که زیرمجموعه آن‌ها قرار می‌گیرند را تبیین کرد.^{۲۸}

عدم تعیین ماهیت ازدواج اجباری در کیفرخواست‌ها، سؤالاتی را ایجاد کرد، از جمله این‌که آیا متهمان از ماهیت عمل اتهامی مطلع گردیده‌اند؟ چرا که بدون آگاهی از این موضوع که اتهام آن‌ها (ازدواج اجباری) به چه نحو جرم انگاری شده است، قادر نخواهند بود از جایگاه خود دفاع کنند. به عبارت دیگر این کیفرخواست‌ها صرفاً این موضوع را مدنظر قرار دادند که زنان و دختران در مناطق مختلف سیرالئون به مدت

23. See Carlson, K and Mazurand, D, 2008, *Forced Marriage within the lord's resistance army, Uganda*, (medford: Feinstein international center)

24. AFRC trial Judgment, Para 4.

25. *Ibid*, Paras. 6-7.

26. Cruvellier, T and Wierda, M, "the special court for sierra leone: the first eighteen months international center for transitional justice (ICTJ)", case study series, 2004, available at www.ictj.org/images/content/1/0/104.pdf (9 March 2009), p.27.

27. Art 2(g) ICTY st. 3(g) ICTR st, 2(g) SCSL st

28. Cecily, Rose, 2009 «Troubled indictments at the special court for sierra leon», 7 *Journal of International Criminal justice*, p. 390.

طولانی مجبور به ازدواج گشتند، اما کیفرخواست متضمن هیچ‌گونه اطلاعی پیرامون اجزای اختصاصی جرم ازدواج اجباری نبود.^{۲۹}

کوتاهی در تعیین ماهیت جرم ازدواج اجباری و اجزای تشکیل دهنده آن در کیفرخواست‌ها و فقدان رویه قضایی در خصوص بردگی جنسی و ازدواج اجباری و تازگی این موضوعات در دادگاه‌های کیفری بین‌المللی، موجب احاله این مسأله به شعبه بدوی گردید.

۱-۲. رویکرد شعبه بدوی پیرامون جرم‌انگاری ازدواج اجباری

متأسفانه دیدگاه دادستان در این قضیه، نوعی عقب‌گرد محسوب می‌شود؛ چرا که قصور مقام تعقیب‌کننده در شفاف‌سازی ماهیت ازدواج اجباری، این امکان را برای شعبه بدوی فراهم ساخت تا این شعبه نیز از مذاقه و تحلیل موضوع ازدواج اجباری طفره رود.^{۳۰}

تصمیم شعبه بدوی حول این محور اتخاذ گردید که «سایر اعمال غیرانسانی» گروهی خاص است و جرائمی را شامل می‌گردد که اختصاصاً به‌عنوان جنایت علیه بشریت احصا نگردیده‌اند. برای آن‌که ازدواج اجباری مشمول «سایر اعمال غیرانسانی» قرار گیرد، ضروری است تا هیچ‌یک از مصادیق جنایت علیه بشریت که در ماده ۲ اساسنامه دادگاه ویژه آمده نتواند این جرم را پوشش دهد.^{۳۱} شعبه بدوی به این یافته رسید که جرم‌انگاری ازدواج اجباری از رهگذر بردگی جنسی استنتاج می‌شود و هیچ دلیل منطقی مبتنی بر تفکیک ازدواج اجباری از بردگی جنسی وجود ندارد.^{۳۲} شعبه بدوی استدلال کرد که منطقی که دادگاه را متقاعد می‌سازد تا «سایر اعمال غیرانسانی» را صرفاً به جرائمی با ماهیت غیرجنسی تعمیم دهد آن است که اساسنامه دادگاه ویژه دربردارنده دسته وسیعی از جرائم جنسی است.^{۳۳}

از این رو، دادگاه اقدام به تحلیل عناصر جرم بردگی جنسی براساس عناصر جرائم اساسنامه دیوان بین‌المللی کیفری کرد:^{۳۴}

۱. مرتکب با اعمال همه یا برخی اقتدارات نسبت به فرد یا افراد، از طریق خرید، فروش، اجاره یا معاوضه، اعمال مالکیت کند؛ ۲. مرتکب فرد یا افرادی را مجبور به ارتکاب اعمالی با ماهیت جنسی کند؛ ۳. مرتکب چنین اعمالی قصد ارتکاب بردگی جنسی را داشته و یا دلایل منطقی مبنی بر احتمال وقوع چنین جرمی وجود داشته باشد.

29. AFRC indictment, (SCSL-04-16-T), 2006, paras 55-60.

30. Cecily, *op.cit.*, p. 350.

31. AFRC trial Chamber Judgment, *op.cit.*, para 703.

32. *Ibid.*, para. 713.

33. *Ibid.*, para. 697.

34. *Ibid.*, para. 708, citing Art.7(1)(g)(2) ICCSt. Elements of Crimes.

از این رو، شعبه بدوی متقاعد گردید که تمامی این عناصر در ازدواج اجباری در سیرالئون محرز بوده است. در حقیقت، ارتباط میان شورشیان و همسرانشان مصداقی از رابطه مالکیت بوده، چرا که آن‌ها کنترل کامل بر رفت و آمد، کار و رابطه جنسی همسرانشان داشته، موجب محرومیت آن‌ها از آزادی می‌شدند.^{۳۵} به عبارت دیگر، استفاده از واژه ازدواج به هیچ وجه مؤید آن نبوده که نوعی رابطه زناشویی با حقوق و تکالیف متقابل ایجاد گردد، بلکه این ارتباط نوعی سلطه و مالکیت بر قربانی براساس اذن مرتکب بوده است.^{۳۶} در واقع، دادگاه بر این باور بود که دلیلی وجود ندارد که ازدواج اجباری منجر به بردگی جنسی نشده باشد.^{۳۷} به علاوه، حتی اگر چنین شواهدی نیز وجود داشت، باز هم نمی‌توان ازدواج اجباری را در دسته «سایر اعمال غیرانسانی» قرار داد؛ زیرا این جرم از شدتی مشابه با سایر مصادیق برشمرده جنایت علیه بشریت برخوردار نیست.^{۳۸}

گرچه مقام تعقیب‌کننده بر سایر جنبه‌های این جرم جدید، از جمله تحمیل وضعیت زناشویی، کار اجباری، و تبعیض گسترده علیه زنان که منجر به ورود لطمه و آسیب به آن‌ها در جامعه می‌گردد، تأکید کرد، اما از آن‌جا که تمرکز اصلی شعبه بدوی بر جنبه جنسی جرم ازدواج اجباری در سیرالئون بود، لذا دادگاه نتوانست سایر عناصر مهم تشکیل دهنده جرم ازدواج اجباری را مورد ارزیابی قرار دهد.

۲-۲. احراز ازدواج اجباری به عنوان جنایت علیه بشریت توسط شعبه تجدیدنظر

شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه برای تصمیم‌گیری در خصوص ازدواج اجباری با سه مسأله روبه‌رو بود: (۱) آیا طبقه‌بندی جرائم جنسی براساس بند ۷ ماده ۲ اساسنامه موجب مستثنا کردن جرائم دارای ماهیت جنسی از دسته «سایر اعمال غیرانسانی» می‌گردد؟ (۲) آیا ازدواج اجباری می‌تواند متمایز از بردگی جنسی باشد؟ (۳) آیا ازدواج اجباری از عناصر تشکیل دهنده جرائمی که مربوط به دسته «سایر اعمال غیرانسانی» است، برخوردار می‌باشد؟

دادگاه در رأی خود، دسته «سایر اعمال غیرانسانی» را مقررهای فرعی و جانبی دانست که هدف از درج آن، فراهم کردن امکان تعقیب رفتارهایی است که چون از شدت قابل مقایسه‌ای با مصادیق احصا شده جنایت علیه بشریت برخوردارند، می‌توانند جنایت علیه بشریت تلقی گردند. درحالی که دادگاه بر این مسأله واقف بود که تفسیر موسع از «سایر اعمال غیرانسانی» منجر به ابهام در نوع جرم و اثبات آن می‌گردد، ادعان می‌دارد که ازدواج اجباری ویژگی خاصی دارد و آن، رابطه زناشویی اجباری است که منجر به صدمات

35. *Ibid*, para.711.

36. *Ibid*.

37. *Ibid*, para 710.

38. *Ibid*, para 713.

فیزیکی و روحی دراز مدت می‌گردد. در واقع از نظر دادگاه، ازدواج اجباری برخلاف بردگی جنسی، مشخصاً جرم جنسی نیست.^{۳۹} در انتها شعبه تجدیدنظر یادآور می‌شود که در مخاصمه سیرالتون، ازدواج اجباری متضمن وضعیتی بود که در آن، مرتکب از طریق گفتار و یا رفتار، فردی را به اجبار یا تهدید مجبور به ایفای وظایف زناشویی می‌کرد که این امر، صدمات جبران ناپذیری را بر قربانی وارد می‌ساخت.^{۴۰}

دیدگاه شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه سیرالتون در مورد ازدواج اجباری را می‌توان ارزشمند دانست. شعبه تجدیدنظر برای اولین بار در تاریخ محاکم کیفری، ازدواج اجباری را براساس حقوق بین‌الملل عرفی به‌عنوان جنایت علیه بشریت شناسایی کرد. نظر شعبه تجدیدنظر در این قضیه حاوی سه یافته قابل توجه است. نخست آن که طیف گسترده جرائم جنسی در ماده ۲ اساسنامه دادگاه سیرالتون مانع از امکان تعمیم سایر اعمال غیرانسانی به جرائمی با ماهیت جنسی نیست.^{۴۱} دیگر آن که ازدواج اجباری منشعب از جرم بردگی جنسی نیست.^{۴۲} به عبارت دیگر، گرچه ازدواج اجباری مانند بردگی جنسی شامل اجبار به ارتباط جنسی و محرومیت از آزادی است، اما ازدواج اجباری دارای مشخصه متمایز ارتباط زناشویی اجباری است و برخلاف بردگی جنسی منحصرأً بین زن و شوهر است.^{۴۳} سرانجام شعبه تجدیدنظر به این جمع‌بندی رسید که مصادیق ازدواج اجباری در مخاصمه مسلحانه سیرالتون از شدتی مشابه با سایر مصادیق جنایت علیه بشریت که در اساسنامه این دادگاه ذکر شده، برخوردار است.

انبوهی از جرائم سنگین مورد رسیدگی توسط دادگاه‌های ویژه، از جمله دادگاه ویژه سیرالتون، موجب گردیده تا کیفرخواست‌های صادر شده از این دادگاه‌ها از شفافیت کیفرخواست‌های صادر از دادگاه‌های داخلی، برخوردار نباشند.^{۴۴} با وجود این الزامات رسیدگی نیازمند وجود میزانی از شفافیت است که در رسیدگی‌های مربوط به جرم ازدواج اجباری چنین شفافیتی مشاهده نمی‌شود. الزامات رسیدگی همچنان مستلزم درجه‌ای از شفافیت است که در تعقیب جرم ازدواج اجباری توسط دادگاه، فقدان آن مشاهده می‌شود. اما آنچه مشخص است، آن است که شعبه تجدیدنظر با بررسی جرم ازدواج اجباری در قالب جنایت علیه بشریت، نقش مهمی در توسعه حقوق بین‌المللی کیفری ایفا کرد و بدین جهت تصمیمش مکمل تلاش‌های صورت پذیرفته در حقوق بین‌الملل به‌ویژه در زمینه توسعه حقوق بین‌الملل کیفری و حقوق بین‌الملل بشردوستانه خواهد بود. با وجود یافته‌های مهم دادگاه، حکم شعبه تجدیدنظر از جنبه‌های مختلف مورد انتقاد

39. AFRC Appeal Judgment, 2008, para 195.

40. *Ibid.* 196.

41. *Ibid.*, para 186.

42. *Ibid.*, para 190.

43. *Ibid.*, para 200.

44. Decision on defence preliminary motions on the form of indictment, Kvočka (IT – 98 – 30/1 – T) , ScSL Trial Chamber, 12 Apr 1999, para 17.

واقع گردیده است. از جمله این که دادگاه از تعریف جرم ازدواج اجباری قاصر ماند، در حالی که براساس اصول کلی حقوقی، شعبه تجدیدنظر می‌توانست از این فرصت برای تشریح اجزای سازنده ازدواج اجباری بهره جوید.

در ادامه بحث با توجه به خالی بودن رأی شعبه تجدیدنظر از تشریح عناصر تشکیل دهنده جرم ازدواج اجباری، این عناصر و ضرورت جرم‌انگاری این جرم به‌عنوان جنایت علیه بشریت مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۳. تعقیب ازدواج اجباری به‌عنوان جنایت علیه بشریت

با وجود جرم‌انگاری ازدواج اجباری در قوانین داخلی دولت‌ها، حمله سازمان‌یافته و گسترده علیه جمعیت غیرنظامی، عاملی است که برای تعقیب ازدواج اجباری به‌عنوان جنایت علیه بشریت باید وجود داشته باشد.^{۴۵} ازدواج اجباری در سیرالتون در شرایطی رخ داد که در این کشور، ازدواج قانونی متداول بود. اگر فقدان رضایت در ازدواج را عنصر مهمی در تعریف جرم ازدواج اجباری بدانیم، این مسأله نیز باید در نظر گرفته شود که چگونه و در چه شرایطی، فقدان رضایت منجر به تحقق ازدواج اجباری به‌عنوان جنایت علیه بشریت می‌گردد. در سیرالتون، ازدواج اجباری در قالب رفتارهای خشونت‌آمیز توسط شورشیان با هدف به دست آوردن زنان جهت انجام کلیه وظایف زناشویی و اعمال کنترل کامل جهت بهره‌برداری جنسی ارتکاب می‌یافت. در حقیقت، این زنان مجبور به ارتباط و زندگی با همسرانشان برای مدت زمانی طولانی می‌گشتند. هیچ‌گونه مراسمی برای این‌گونه ازدواج‌ها برگزار نمی‌گردید. به علاوه، برای قربانی نه تنها هیچ‌گونه حقی جهت انحلال ازدواج وجود ندارد، بلکه مجبور به انجام کلیه وظایف زناشویی از قبیل کار اجباری و بچه‌دار شدن بوده، همواره با ترس و بدنامی در جامعه حضور دارد.^{۴۶}

به منظور آن که ازدواج اجباری تحت عنوان جنایت علیه بشریت قابل تعقیب گردد، احراز شرایط ذیل ضروری به نظر می‌رسد:^{۴۷} الف) عمل به‌عنوان جزئی از یک حمله گسترده یا نظام‌مند علیه جمعیت غیرنظامی هدف‌گیری شده ارتکاب یافته باشد.

ب) مرتکب می‌دانسته که عمل وی، بخشی از یک حمله گسترده یا نظام‌مند علیه جمعیت غیرنظامی است یا چنین قصدی داشته است.

45. Scharf and matter, "Forced Marriage exploring the viability of the special court for sierra leone's new crime against humanity", *case research paper in legal studies working paper*, October 2005, P.12, available at: <http://ssrn.com/abstract=824291>

46. Belair, *op.cit*, p. 551.

47. Finalized Draft Text of Elements of Crimes, *op.cit*, Art7ICC st.

ج) مرتکب بدون رضایت طرف مقابل از طریق اعمال فشار، اکراه، اجبار، سوءاستفاده از قدرت و یا سوءاستفاده از عدم اهلیت طرف مقابل اقدام به ازدواج با وی کند.

د) مرتکب سبب درگیر شدن فرد با اعمالی مشابه اعمالی شود که از رابطه ازدواج ناشی می‌شود، از جمله وابستگی درازمدت، اعمال دارای ماهیت جنسی، کار خانگی، وضع حمل و سایر وظایف زناشویی.^{۴۸}

در حقیقت، عنصر معرف ازدواج اجباری، تحمیل یک رابطه زناشویی بدون رضایت است. گرچه اجبار به انجام خدمات جنسی ممکن است بخش مهمی از ازدواج اجباری را تشکیل دهد، اما آثار روحی تعهدات تحمیل شده بر قربانی و صدمات ذهنی ناشی از آن، ازدواج اجباری را به جرمی مجزا تبدیل می‌سازد. شایان ذکر است که این تعریف از ازدواج اجباری از لحاظ جنسیت بی‌طرف است و ناظر به وضعیتی است که هر یک از طرفین، ممکن است وادار به برقراری رابطه زناشویی گردند.

۳-۱. ازدواج اجباری و اساسنامه دادگاه ویژه سیرالئون

همان‌طور که می‌دانیم دادگاه ویژه سیرالئون در سال ۲۰۰۲ به دنبال موافقت‌نامه میان سازمان ملل و دولت سیرالئون^{۴۹} جهت تعقیب و محاکمه افرادی که در بالاترین سطح مسئولیت، مرتکب نقض فاحش حقوق بشردوستانه بین‌المللی و قوانین سیرالئون از ۳۰ نوامبر ۱۹۹۶ در سیرالئون گردیده‌اند، تشکیل شد.^{۵۰} ماده ۲ اساسنامه دادگاه ویژه سیرالئون، صلاحیت تعقیب جنایت علیه بشریت را به دادگاه اعطا کرده است.^{۵۱} بررسی جرائم مذکور در ماده ۲ نشان می‌دهد که جرم ازدواج اجباری از جمله جرائم احصا شده در این ماده نیست. از این رو برای آن که این جرم به طور قانونی قابل تعقیب باشد، باید قابلیت تعمیم دسته «سایر اعمال غیرانسانی» به این جرم وجود داشته باشد.

برای آن که جرمی براساس این دسته قابل تعقیب باشد، احراز شرایط ذیل ضروری به نظر می‌رسد:

۱. مرتکب با توسل به وسایل غیرانسانی، موجب تحمیل رنج بدنی یا روانی شدید گردد؛
۲. این رفتار از ویژگی مشابهی با سایر مصادیق جنایت علیه بشریت برخوردار باشد؛
۳. رفتار به‌عنوان بخشی از یک حمله گسترده یا سازمان‌یافته جهت‌گیری شده علیه یک جمعیت غیرنظامی ارتکاب یافته باشد؛
۴. مرتکب می‌دانسته که رفتار وی بخشی از یک حمله گسترده یا سازمان‌یافته جهت‌گیری شده علیه

48. Frulli, Micaela, «Advancing International Criminal Law», 6 *Journal of International Criminal Justice*, 2008, p. 1037.

49. Agreement between United Nation and Government of Sierra Leone on the establishment of a Special Court for Sierra Leone, UN Doc. S/2002/246(16 June2002).

50. Art1(1) Statute of the Special Court for Sierra Leone, UN Doc, S/2000/915(2000).

۱۵. ر.ک: همین مقاله، پاورقی شماره ۴.

یک جمعیت غیرنظامی بوده یا قصد، آن بوده که بخشی از چنان حمله‌ای باشد.^{۵۲}
به‌طور کلی صرف‌نظر از عناصر عمومی مشترک تمام مصادیق جنایت علیه بشریت، برای آن که رفتاری به‌عنوان «سایر اعمال غیرانسانی» ذیل جنایت علیه بشریت مورد شناسایی قرار گیرد، لازم است این عمل قبلاً در هیچ‌یک از دسته‌های خاص جنایت علیه بشریت قرار نگرفته باشد.^{۵۳}

۱-۱-۳. ابراد صدمه و رنج شدید بر سلامت جسمانی یا روانی قربانی از طریق ازدواج اجباری به‌عنوان مصادیق جنایت علیه بشریت

ارزیابی این امر که آیا صدمه وارد از جهت شدت، مشابه جرائمی است که قبلاً به‌عنوان جنایت علیه بشریت نام برده شده، یا نه، از زوایای متعددی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. ماهیت عمل، شرایط ارتکاب عمل، شرایط قربانی و تأثیرات عمل بر قربانی، همه در تعیین و ارزیابی شدت صدمات وارد مؤثرند.^{۵۴}

جرائمی که در دسته «سایر اعمال غیرانسانی» قرار می‌گیرند مشتملند بر قطع عضو و سایر انواع صدمات شدید بدنی، ضرب و شتم و سایر اعمال خشونت‌بار، صدمه شدید جسمی و روحی،^{۵۵} انتقال اجباری،^{۵۶} رفتار غیرانسانی و تحقیرآمیز، فحش‌های اجباری و ناپدیدسازی اجباری.^{۵۷}

صدمه وارد بر قربانی (سایر اعمال غیرانسانی) لازم است از درجه‌ای از شدت و سنگینی قابل قیاس با صدمات وارد بر قربانی مصادیق جنایت علیه بشریت که در اساسنامه دادگاه احصا شده برخوردار باشد.^{۵۸} همچنین باید رابطه‌ای بین عمل غیرانسانی و رنج وارد بر قربانی وجود داشته باشد.^{۵۹} به نظر می‌رسد، در شدت صدمات وارد بر قربانیان ازدواج اجباری در مخاصمه سیرالئون و نیز در ارتباط میان صدمات وارد و ازدواج اجباری نباید تردید کرد؛ چرا که مستندات به‌جامانده حاکی از آن است که عمق صدمات وارد بر قربانیان ازدواج اجباری از شدت مشابهی با صدمات وارد بر قربانیان سایر مصادیق جنایت علیه بشریت برخوردار است.

براساس مستندات موجود، دختران جوان پس از تجاوز مجبور به ازدواج با اسیرکنندگان خود می‌شدند؛

52. Finalized Draft of Elements of Crimes, Opcit, Art7(1)(k).

53. See Judgment *kayishema and Ruzindana* (ICTR – 95 – 1 – T), Trial chamber, 21 May 1999, paras. 149-151, judgment *Bagilishema* (ICTR 95 – 1A – T), Trial chamber, 7 June 2001, Paras. 91-92.

54. Judgment, *Vasljevic* (IT – 98 – 32 – T) Trial chamber, 29 Nov 2002, para. 235.

55. Judgment, *Blaskic* (IT – 95 – 14 – T), Trial Chamber, 3 March 2000.

56. Judgment, *Krstic* (IT – 98 – 33 – T), Trial chamber, 2 August 2001, para. 52.

57. Judgment, *Kupreskic* (IT – 95 – 16 – T), Trial chamber, 14 Jan 2000, para. 590.

58. *Ibid.*, para 566.

59. *Ibid.*

زیرا مطلع می‌شدند که اکنون متأهل هستند و همسران این افراد هستند.^{۶۰} این تجاوزات اغلب منجر به بارداری و بیماری‌های مقاربتی این زنان می‌گردید.^{۶۱} این قربانیان مجبور به استعمال مواد مخدر می‌گشتند تا از این طریق برای ارتکاب سایر جرائم توسط همسرانشان مورد استفاده قرار گیرند.^{۶۲} کار اجباری و ضرب و جرح از دیگر صدمات وارد بر این قربانیان بوده است.^{۶۳}

همان‌طور که پیش‌تر گفته شد تعدادی از عناصری که می‌تواند در جرم ازدواج اجباری وجود داشته باشد، مانند بردگی جنسی، تجاوز و به بردگی کشیدن، قبلاً به خودی خود به‌عنوان جنایت علیه بشریت مشخص شده‌اند.^{۶۴} نکته حائز اهمیت آن است که ازدواج اجباری از این عناصر فراتر می‌رود و موجب تحمیل رابطه‌ای مشابه با ازدواج بر فرد، بدون رضایت او، همراه با وظایف و تعهدات زناشویی وابسته به آن می‌گردد و فرد را در موقعیتی فوق‌العاده آسیب‌پذیر قرار می‌دهد؛ به‌طوری‌که قربانی این جرم هیچ‌گونه حق انتخاب یا قدرتی برای پذیرش یا خاتمه دادن به این رابطه ندارد. همچنین قربانی به ارتباطی صمیمی با شخص دیگر برخلاف اراده‌اش وادار شده و از ازدواجش با شخص مورد انتخابش ممانعت به عمل آمده و اغلب با آثار دراز مدت بدنام‌سازی و مشکلات بازگشت مجدد به جامعه مواجه است.^{۶۵} آنچه گفته شد مؤید آن است که صدمات وارد بر قربانیان ازدواج اجباری، شدتی مشابه با صدمات ناشی از دیگر جنایات علیه بشریت دارد.

۳-۱-۲. تشابه و تفاوت نهاد ازدواج اجباری با مصادیق جنایت علیه بشریت

به منظور احراز شرایط لازم برای تعقیب جرمی تحت عنوان «سایر اعمال غیرانسانی»، ضروری است تا عنصر مادی جرم مورد نظر قابل قیاس با عنصر مادی جنایت علیه بشریت باشد. به این منظور، عناصر سازنده رفتار ارتكابی براساس میزان صدمات وارد بر قربانیان مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.^{۶۶} برخلاف قتل یا شکنجه، ازدواج اجباری از رفتاری واحد تشکیل نمی‌گردد، بلکه اعمال متعددی از جمله تجاوز، به بردگی گرفتن، بردگی جنسی و حاملگی اجباری از جمله رفتارهای سازنده ازدواج اجباری هستند که این جرائم هریک خود جنایت علیه بشریت محسوب می‌گردند. به‌طوری‌که بخشی از این جرائم، از جمله به بردگی

60. Qualitative Violence in Sierra Leone: A Population-Based Assessment, 64-73 (2002) available at:

http://www.phrusa.org/research/sierra_leone/pdf_files/04_qualitative.pdf [Hereinafter Physicians for Human Rights].

61. *Ibid.*, p. 66-70.

62. *Ibid.*, 67-68, 70.

63. Fifth Report of the Secretary-General on the United Nations Mission in Sierra Leone, U.N. Doc S/2000/751 (31 Jul. 2000).

64. *AFRC Appeal judgment, op.cit.*, para.201.

65. *AFRC Appeal judgment, op.cit.*, paras 199-200.

66. *Judgment, Kupreskic, op.cit.*, para.566.

گرفتن، شکنجه و تجاوز در سطح نقض قاعده آمره مورد شناسایی قرار گرفته و ناقضین این هنجارها در هر زمان توسط هریک از دولت‌ها قابل تعقیب هستند.^{۶۷}

از سوی دیگر، یکی از موضوعات مناقشه‌انگیز پیرامون ازدواج اجباری، ماهیت چندگانه آن است. مسأله آن است که اگر ازدواج اجباری صرفاً از جرائم مذکور در بالا تشکیل یافته باشد، لزومی به پیش‌بینی عنوان جرمی جدید در حقوق بین‌الملل نیست. به عبارت دیگر، جرم‌انگاری ازدواج اجباری در چنین شرایطی نمی‌تواند منجر به پیشرفت و توسعه قضایی گردد و قربانیان نیز از حمایت مضاعفی برخوردار نمی‌گردند.

در پاسخ به ابهامات و تردیدهای وارد بر جرم‌انگاری ازدواج اجباری به‌عنوان جرمی مستقل، باید گفت که ازدواج اجباری، شکل خاصی از نقض حقوق بشر است؛ به این معنا که این رفتار دقیقاً در چارچوب هیچ‌یک از مصادیق جنایت علیه بشریت که تاکنون برشمرده شده‌اند، جای نمی‌گیرد و هیچ‌یک از جرائم نام برده شده، به طور کامل رفتار متهمان و تجارب قربانیان ازدواج اجباری را بیان نمی‌کند. به بردگی گرفتن، به سلب آزادی فردی اشاره دارد، اما خشونت جنسی را شامل نمی‌شود.^{۶۸} مفهوم بردگی جنسی، دربردارنده سلب آزادی و خشونت جنسی است، اما کار اجباری، تربیت فرزندان و تخریب نهاد ازدواج را شامل نمی‌شود.^{۶۹}

همان‌طور که قبلاً اشاره گردید، رأی شعبه بدوی دادگاه سیرالئون، ازدواج اجباری را هم‌ردیف با بردگی جنسی قرار می‌دهد؛ اما نکته حائز اهمیت آن است که ازدواج اجباری با آن که دربردارنده عناصری مشابه با وضعیت بردگی جنسی است، به‌عنوان یک عمل مجرمانه مستقل از آن هم قابل تعیین است.

این فرایند محاکمه جرائم بین‌المللی، در جرائم خشونت‌آمیز جنسی به رسمیت شناخته شده در اساسنامه رم بسیار آشکار است؛ به‌ویژه در مورد به رسمیت شناختن جرم بردگی جنسی به‌عنوان جرمی مستقل. در جریان تهیه پیش‌نویس اساسنامه رم، سؤالاتی مطرح گردید، مبنی بر این که آیا بردگی جنسی می‌تواند مستقل از فحشای اجباری از یک طرف و به بردگی گرفتن از طرف دیگر، به‌عنوان یک جرم مستقل محسوب گردد؟^{۷۰} علی‌رغم توافقاتی که در مورد مشابهت این جرم با وضعیت فحشای اجباری وجود داشت، نمایندگان حاضر در کنفرانس رم نهایتاً بردگی جنسی را به‌عنوان جرمی مجزا و مستقل در اساسنامه رم گنجانده‌اند. این بدان علت بود که احساس می‌شد جرم فحشای اجباری نمی‌تواند طیف وسیعی از خشونت‌ها را که در محدوده بردگی جنسی قرار می‌گیرند، از جمله اجبار، اضطراب، خشونت و فقدان رضایت لازم، شامل

67. Kelly D. Askin, "Stefan A. Riensfeld Symposium 2002: Prosecuting Wartime Rape and Other Gender-Related Crimes under International Law: Extraordinary Advances, Enduring Obstacles", 21 *Berkeley J. Int'l L.* 288, 349 (2003), Cited by: Scharf and matter, *op.cit.*, p.16

68. Finalized Draft of Elements of Crimes, *op.cit.*, Art7(1)(c)

69. *Ibid.*, Art7(1)(g)-2.

70. Oosterveld, "Sexual Slavery and the Interntional Criminal Court: Advancing International Law", 25 *Michigan Journal of International Law*, 2004, p. 615

شود.^{۷۱} به نحو مشابه، استدلال‌هایی مبنی بر این که جرم‌انگاری بردگی جنسی به‌عنوان جرمی مجزا از به بردگی گرفتن، موجب گسترش و تکرار نامناسب جرائم موجود در اساسنامه شده و موجب هم‌پوشانی جرائم به رسمیت شناخته شده در حقوق بین‌الملل می‌شوند، پذیرفته نشد.

همان‌گونه که پیش‌تر اشاره شد، دو عنصر اصلی بردگی جنسی عبارتند از: اعمال قدرت و اختیارات وابسته به حق مالکیت بر شخص دیگر که شامل محرومیت از آزادی، کار اجباری و کاهش منزلت فرد در حد خدمه می‌باشد؛ و واداشتن فرد به انجام اعمالی با ماهیت جنسی.^{۷۲}

بی‌شک جرم ازدواج اجباری برخی از این ویژگی‌ها را دارد. وضعیت قربانیان این جرم در سیرالئون به‌گونه‌ای بود که این قبیل زنان مجبور به انجام کار اجباری، برای شورشیان بودند، مکرر مورد خشونت جنسی قرار می‌گرفتند، حرکات و زندگی آن‌ها کاملاً تحت کنترل شورشیان بود، از فرار آن‌ها ممانعت به عمل می‌آمد و تحت کنترل انحصاری همسرانشان بودند. با این اوصاف، ویژگی متمایز کننده ازدواج اجباری، آن گونه که توسط شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه سیرالئون مورد تأیید قرار گرفت، تحمیل وضعیت تاهل بر یک یا هر دو طرف بر خلاف اراده آن‌ها است، به‌گونه‌ای که منجر به اتخاذ غیر ارادی تعهدات ناشی از یک رابطه شبه ازدواج و رنج بدنی و روانی ملازم با آن برای قربانی این ازدواج می‌گردد.^{۷۳}

گرچه ممکن است در بردگی جنسی نیز این وضعیت وجود داشته باشد، اما ویژگی غالب نیست. شکنجه، تجاوز و حاملگی اجباری که در سند تعریف جرائم بیان شده‌اند،^{۷۴} اساساً موجب سلب آزادی قربانی نمی‌گردند و از سوی دیگر، این جرائم در تمام قضایای مربوط به ازدواج اجباری عینیت نمی‌یابند. با توجه به مراتب فوق، تعقیب ازدواج اجباری تحت عنوان «سایر اعمال غیرانسانی» ضروری به نظر می‌رسد؛ چرا که بر ماهیت متمایز و چند لایه آن تکیه می‌کند.

۲-۱-۳. ازدواج اجباری بخشی از حمله گسترده یا سازمان یافته علیه جمعیت غیرنظامی در سیرالئون و علم مرتکبان به این موضوع

مشخصه بارز جنایت علیه بشریت، تهاجم گسترده یا سازمان یافته علیه جمعیت غیرنظامی است.^{۷۵} این ویژگی، جنایت علیه بشریت را از جنایات جنگی متمایز می‌سازد. دادگاه بین‌المللی کیفری رواندا در قضیه آکایسو، حمله گسترده را این گونه تشریح می‌کند: حمله‌ای عظیم، سریع، و در مقیاس گسترده که به‌طور جدی علیه تعداد کثیری از

71. *Ibid.*, p. 616-622.

72. Finalized Draft Text of Elements of Crimes, *op.cit.*, art.7(1)(g).2.

73. AFRC Appeal judgment, *op.cit.*, paras 190-195.

74. Finalized Draft of Elements of Crimes, *op.cit.*, Arts 7(1)(f), 7(1)(g)-1 and 7(1)(g)-4

75. Cassese, Antonio, *International Criminal Law* (2nd end. Oxford: Oxford University press), 2008, p. 109.

قربانیان هدف‌گیری می‌شود.^{۷۶} و سازمان‌یافته به معنای سازماندهی گسترده و دنبال کردن الگوهای خاص براساس سیاست مشترک به منظور هدف‌گیری منابع عمومی یا خصوصی پایدار است.^{۷۷} سیاست مورد نظر لزوماً سیاست رسمی دولت نیست، اما لازم است سیاست یا برنامه‌ای از پیش تعیین شده وجود داشته باشد.

عنصر روانی جنایت علیه بشریت حاکی از آن است که مرتکب می‌دانسته فعل وی، بخشی از برنامه کلی یا سیاست خشونت گسترده است.^{۷۸} ضروری نیست مرتکب تمام نتایج ناشی از فعل خود را پیش‌بینی کند، بلکه صرف این که وی احتمال دهد، نتایج سنگینی بر رفتارش مترتب است، کفایت می‌کند.^{۷۹}

پس از سال‌ها مخاصمه و فجایع غیرقابل توصیف در سیرالئون، در وقوع حمله‌ای گسترده، نمی‌توان تردید کرد. مستندات حاکی از آن است که زنان و دختران ربوده شده در طی تهاجمات گسترده، مجبور به ازدواج اجباری با ربایندگان خود می‌شدند. از این روی به نظر می‌رسد ازدواج اجباری بخشی از حمله گسترده نظامیان علیه جمعیت غیرنظامی است و علم مرتکبان به این واقعیت که رفتار آن‌ها بخشی از چنین حمله‌ای به‌شمار می‌رود، محرز است؛ زیرا همان‌طور که بیان شد، صلاحیت دادگاه سیرالئون برای تعقیب افرادی است که در بالاترین سطح مسئولیت قرار دارند. لذا فرض می‌شود که این افراد از نتایج ناشی از اعمال خود آگاهند.

۲-۳. تعیین ازدواج اجباری به عنوان جنایت علیه بشریت و اصل قانونی بودن جرم در حقوق بین‌الملل

براساس اصل قانونی بودن جرم^{۸۰} که یکی از اصول تثبیت شده در حقوق بین‌الملل است، افراد برای اعمالی که در زمان ارتکاب، جرم‌انگاری نگردیده، تحت تعقیب قرار نمی‌گیرند. از این روی، تعقیب افراد به دلیل اعمالی که در زمان ارتکاب آن به‌عنوان جنایت علیه بشریت مورد شناسایی قرار نگرفته، باید در پرتو این اصل صورت پذیرد.^{۸۱} در حقیقت کارکرد این اصل، حمایت از حقوق بنیادین متهمان در مقابل مجازات برای افعالی است که در زمان ارتکاب، مجرمانه تلقی نمی‌گردند.^{۸۲}

به‌منظور تعقیب مرتکبان جنایت علیه بشریت که پیش از ارتکاب، در اسناد مؤسس دادگاه‌های بین‌المللی کیفری معین نگردیده و برای بررسی رعایت اصل قانونی بودن، ضروری است تا حقوق بین‌الملل عرفی موجود مورد مطالعه قرار گیرد. از این رو در صورتی که مشخص گردد رفتار مرتکب براساس حقوق بین‌الملل

76. Prosecutor v. Akayesu, ICTR-96-4-T, Judgment, at para580, 2 Sept. 1998.

77. Ibid.

78. Cassese, *op.cit.*

79. Ibid.

80. *nullum crimen sine lege*

81. Cassese, *op.cit.*, p.110.

82. Ibid.

عرفی جرم است، فرض می‌شود که متهم از مجرمانه بودن فعل خود آگاهی داشته و باید انتظار مجازات برای رفتار خود را داشته باشد.^{۸۳}

وجهی دیگر از اصل مذکور را می‌توان عطف به ماسبق نشدن مجازات برای اعمالی دانست که در زمان ارتکاب، جرم‌انگاری نشده‌اند. عطف به ماسبق نشدن مجازات در معاهدات حقوق بشری متعدد به‌عنوان یکی از حقوق بنیادین بشر مورد پذیرش قرار گرفته است. هرچند ذکر این نکته ضروری است که موارد بیان شده، دادگاه‌ها را از تحلیل قواعد موجود و بررسی رویه قضایی منع نمی‌کند.^{۸۴}

در زمان شکل‌گیری دادگاه ویژه یوگسلاوی سابق، دبیرکل، صلاحیت دادگاه را به اعمال مقررات حقوق بین‌الملل عرفی برآمده از کنوانسیون‌های ژنو، کنوانسیون لاهه ۱۹۰۷، کنوانسیون مربوط به منع و مجازات ژنوسید و منشور دادگاه نظامی بین‌المللی محدود کرد.^{۸۵} در پی تأسیس دادگاه بین‌المللی کیفری رواندا، حقوق بین‌الملل عرفی توسعه بیشتری پیدا کرد. در این زمان، شورای امنیت، حقوق بین‌الملل عرفی را اعم از حقوق عرفی شناخته شده و قواعد مربوط به مسئولیت کیفری فردی دانست.^{۸۶}

به دنبال اصلاح کیفرخواست توسط دادستان، مبنی بر این که طبق بررسی‌های متعدد و مدارک جدید، از جمله شهادت شهود و تجارب دردناک قربانیان، ازدواج اجباری متفاوت از سایر جنایات جنسی و بردگی جنسی است، وکلای مدافع متهمان در لویج خود این امر را ناقض اصول قانونی بودن جرم و مجازات و عدم عطف به ماسبق شدن قوانین خواندند و اظهار داشتند که پذیرش این جنایت جدید از سوی دادگاه، مستلزم آن است که دادستان بار دیگر تحقیقات خود را از سر گیرد و این مسأله خود موجب اطاله دادرسی خواهد شد. شعبه بدوی نیز پس از بررسی ادعای طرفین اعلام کرد که دادستان پیش از این، هنگام رسیدگی به جنایات جنسی ارتكابی در سیرالئون، تحقیقات لازم را درخصوص این جنایت انجام داده است و دیگر نیازی به تحقیقات و بازجویی‌های مجدد نیست. در نتیجه، استدلال وکلای متهمان در مورد نقض حقوق متهمان مردود است.^{۸۷}

83. *Ibid.*

84. *Ibid.*

85. Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808, at para. 34, U.N. Doc S/25704 (3 May 1993).

براساس نظر دبیرکل، اصل قانونی بودن ایجاب می‌کند که دادگاه‌های بین‌المللی مقررات حقوق بشردوستانه را که بی‌تردید بخشی از حقوق بین‌الملل عرفی است، اعمال کنند. لذا ادعای برخی دولت‌ها درخصوص لزوم وجود کنوانسیون خاصی قابل پذیرش نیست و دادگاه‌های بین‌المللی ملزم به تعقیب افراد مسئول به واسطه نقض فاحش حقوق بشردوستانه‌اند.

86. Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 5 of Security Council Resolution 955, para. 12, U.N. Doc S/1995/134 (13 Feb 1995).

۷۸. ملک الکتاب خیابانی، مهدیه، نقش دادگاه ویژه سیرالئون در مبارزه با بی‌کیفری، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، سال تحصیلی ۸۸-۸۹، ص ۱۶۰.

جرائم برشمرده شده ذیل جنایت علیه بشریت در اساسنامه دادگاه ویژه سیرالئون مستقیماً از اساسنامه دادگاه‌های بین‌المللی یوگسلاوی سابق و رواندا استخراج شده است. به علاوه، رد پای این جرائم را باید در حقوق بین‌الملل کیفری که متضمن مسئولیت کیفری فردی است دنبال کرد.^{۸۸} می‌توان گفت دسته «سایر اعمال غیرانسانی» از زمانی که در منشور نورنبرگ ذیل عنوان «جنایت علیه بشریت» ذکر گردیده، در مسیر اصل قانونی بودن قرار گرفته است.^{۸۹} به نظر می‌رسد هدف از تبیین این مفهوم (سایر اعمال غیرانسانی)، امکان تعقیب جرائمی باشد که در زمان تدوین اساسنامه به‌عنوان جنایت علیه بشریت قابل پیش‌بینی نبودند. گرچه رفتارهای تشکیل‌دهنده دسته «سایر اعمال غیرانسانی» احصا نشده،^{۹۰} اما تا به امروز هیچ فعل خاصی که در کیفرخواست‌های مطرح نزد محاکم رسیدگی‌کننده به جرائم بین‌المللی ذیل «سایر اعمال غیرانسانی» به‌عنوان جنایت علیه بشریت مورد رسیدگی قرار گرفته، نقض اصل قانونی بودن جرم محسوب نگردیده است.

بررسی سیر تاریخی حقوق بین‌الملل عرفی و تبیین ابعاد مختلف ازدواج اجباری حاکی از آن است که مبانی عرفی درخصوص جرم‌انگاری ازدواج اجباری روشن به نظر می‌رسد؛ چرا که این رفتار، نقض حقوق بشر و توهین به نهاد ازدواج که مورد حمایت جامعه بین‌المللی است، محسوب می‌گردد. از سوی دیگر، این جرم قابل قیاس با سایر مصادیق جنایت علیه بشریت است و امکان به چالش کشیدن اصل قانونی بودن را منتفی می‌سازد؛ زیرا ازدواج اجباری از عناصر چندگانه‌ای تشکیل یافته که هر یک از این عناصر به‌تنهایی می‌تواند جرم علیه بشریت محسوب گردد. بنابراین فرض می‌شود که متهم می‌داند رفتارش مجرمانه است و باید مجازات گردد. به عبارت دیگر، بسیار غیرمنطقی است که متهم این جرم انتظار داشته باشد صرفاً به دلیل این که ازدواج کرده تحت تعقیب قرار نگیرد.

باید اذعان کرد که این دادگاه، بار دیگر ثابت کرد جامعه بین‌المللی تاب سکوت و نظاره کردن بی‌سزایی چنین اعمالی را ندارد. لذا به‌عنوان یک دادگاه مختلط، ضمن رعایت اصل قانونی بودن جرم و مجازات و بنابر اصل مسئولیت کیفری فردی با اقدامات چشمگیر و شایان توجهی که در برخورد با ناقضین حقوق بشر و حقوق بشردوستانه داشته، الگوی مناسب و موفقی از یک دادگاه مختلط و حتی موفق‌تر از دیگر دادگاه‌های بین‌المللی را به نمایش گذاشته است.^{۹۱}

88. Report of the Secretary-General on the Establishment of a Special Court for Sierra Leone, at para. 12, U.N. Doc S/2000/915 (4 October 2000).

89. Charter of the International Military Tribunal, Aug. 8, 1945, 59 Stat. 1544, 82 U.N.T.S. 284, 288 [Hereinafter Nuremberg Charter] available at <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/proc/imtconst.htm>

90. Statute SC-SL, *op.cit.*, at Art. (1)(1),

۱۹. ملک‌الکتاب خیابانی، مهدیه، همان، ص ۱۶۹.

نتیجه گیری

در قسمت‌های قبل بیان گردید که هزاران زن در طی مخاصمه سیرالئون ربه و مجبور به ازدواج با قاتلان دوستان و خانواده‌های خود شدند. زنانی که در دام این ازدواج‌ها گرفتار می‌گشتند، رنج غیرقابل تصویری را متحمل می‌شدند؛ چرا که حقوق بنیادین آن‌ها از طریق توسل به تجاوز، خشونت، شکنجه، حاملگی اجباری، کار اجباری و بردگی جنسی نقض می‌گردید. اما هیچ‌یک از جرائم مذکور، نتوانست توصیف‌کننده عناصر تشکیل‌دهنده ازدواج اجباری و تجارت قربانیان این جرم باشد. در حقیقت، ازدواج اجباری، جرمی منحصر و متمایز از سایر مصادیق جنایت علیه بشریت است؛ چرا که نه تنها انحراف از یکی از بنیادی‌ترین نهادهای جامعه است، بلکه از شدیدترین طرق محرومیت فرد از آزادی تلقی می‌گردد که رنج و صدمه فیزیکی و روحی درازمدتی را بر قربانی وارد می‌سازد.

ازدواج‌های اجباری، از جمله جرائم ناشی از خشونت جنسی هستند که در شماری از مخاصمات مسلحانه در سراسر جهان واقع شده‌اند. با وجود این، وجه تمایز این جرم، آن‌گونه که توسط شعبه تجدیدنظر سیرالئون مورد تأیید قرار گرفت، تحمیل وضعیت تأهل بر یک یا هر دو طرف، برخلاف اراده آن‌ها است؛ به‌طوری‌که این وضعیت منجر به اتخاذ غیرارادی تعهدات ناشی از یک رابطه شبه ازدواج و تحمیل رنج بدنی و روانی ملازم با آن برای قربانی این‌گونه ازدواج‌ها می‌گردد. از عناصر اولیه در رسیدگی به این جرم، نقض آزادی اراده و حق تعیین سرنوشت است که ازدواج اجباری را به نقض فاحش حقوق بشر مبدل می‌سازد. لزوم صیانت از کرامت و حیثیت ذاتی انسان و به تبع آن، اصل آزادی اراده، حرمت زندگی شخصی، ممنوعیت بردگی، و برابری کلیه انسان‌ها در بهره‌مندی از حقوق، اقتضا می‌کند که حق افراد در انتخاب آزادانه همسر به‌عنوان یک حق بنیادین بشری مورد شناسایی قرار گیرد. از این رو در کلیه اسناد حقوق بشر که به‌طور عام یا خاص به موضوع ازدواج پرداخته‌اند، اصل رضایت کامل و آزادانه طرفین به‌عنوان شرط صحت و اعتبار ازدواج به رسمیت شناخته شده است.

عناصر تشکیل‌دهنده ازدواج اجباری، به‌عنوان جنایت علیه بشریت، براساس حقوق بین‌الملل عرفی مؤید آن است که این جرم هم در ماهیت و هم از حیث درجه صدمه وارد شده به قربانی با سایر مصادیق جنایت علیه بشریت که در اساسنامه دادگاه سیرالئون احصا گردیده، قابل قیاس است. به‌طور کلی، احراز شرایط ذیل برای شناسایی ازدواج اجباری به‌عنوان جنایت علیه بشریت ضروری به نظر می‌رسد:

۱. مرتکب، فرد یا افرادی را بدون رضایت شخصی از طریق تهدید یا اجباری که ناشی از اعمال خشونت، حبس، سوءاستفاده از قدرت، و فشارهای روحی روانی است، مجبور به ازدواج می‌کند.
۲. مرتکب، فرد یا افراد یاد شده را مجبور به انجام یک یا چند عمل با ماهیت جنسی، کار خانگی اجباری، تولید مثل و تربیت فرزندان، می‌کند.
۳. مرتکب به‌گونه‌ای این رابطه را ایجاد می‌کند که طرف مقابل، قادر به انحلال آن نباشد.

۴. رفتار به عنوان بخشی از یک حمله گسترده یا سازمان یافته جهت گیری شده علیه یک جمعیت غیرنظامی ارتکاب یافته باشد.

۵. مرتکب می دانسته که رفتار وی بخشی از یک حمله گسترده یا سازمان یافته جهت گیری شده علیه یک جمعیت غیرنظامی بوده یا قصد آن بوده که بخشی از چنان حمله ای باشد.

علی رغم تلاش های بسیار و گام های بلند در اسناد بین المللی حقوق بشر و حقوق بشردوستانه، از جمله اساسنامه محاکم بین المللی کیفری برای یوگسلاوی سابق و رواندا و دیوان بین المللی کیفری، هنوز دسترسی کافی به عدالت برای زنان و کودکان قربانی وجود ندارد. این افراد، بیش تر و بیش تر قربانی خشونت جنسی در مخاصمات می شوند و از جوامع طرد می گردند، در صورتی که متجاوزان بدون مجازات باقی می مانند.^{۹۲}

رأی شعبه تجدیدنظر دادگاه ویژه سیرالئون در شناسایی ازدواج اجباری به عنوان یکی از مصادیق جنایت علیه بشریت تحت عنوان «سایر اعمال غیرانسانی» تحول مهمی را در حقوق بین الملل کیفری موجود ایجاد می کند. شناسایی ازدواج اجباری به عنوان جنایت علیه بشریت ذیل عنوان «سایر اعمال غیرانسانی»، نشان دهنده عزم راسخ جامعه بین المللی در مقابله با بی کیفری از مجرای محاکمه مرتکبین این جرم و جلوگیری از تکرار آن در آینده است. این تصمیم همچنین می تواند در تصمیمات آتی محاکم بین المللی کیفری، از جمله دیوان بین المللی کیفری راجع به اتهامات احتمالی ازدواج اجباری تأثیرگذار باشد.^{۹۳} در حقیقت، ویژگی متمایز و چندلایه ازدواج اجباری، طبقه بندی این جرم را در دسته «سایر اعمال غیرانسانی»، نه جرائم جنسی در اساسنامه رم تقویت می کند. این امر همچنین موجب سابقه ای مطلوب برای محاکمه سایر جرائم جنسی در حقوق بین الملل کیفری است که به لحاظ شدت و وخامت با این جرائم برابر هستند، اما ماهیت برجسته و غالب آن ها، «جنسی» نیست و غالباً در مخاصمات مسلحانه نادیده انگاشته می شوند.

۲۹. خاک، روناک، پیشین، ص ۱۴۴.

93. Frulli, *op.cit.*, p.7.

فهرست منابع

الف) فارسی

۱. خاک، روناک، «جرم انگاری خشونت جنسی در حقوق بین الملل کیفری»، مجله حقوقی بین المللی، ش ۲۹، ۱۳۸۷.
۲. ملک الکتاب خیابانی، مهدیه، «نقش دادگاه ویژه سیرالئون در مبارزه با بی کیفری»، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، ۸۹-۸۸.

ب) انگلیسی

1. American Convention on Human Rights, 1969.
2. Belair, K, «Unearthing the Customary Law Foundation of Forced Marriage during Sierraleones civil war», 15 *columbia Journal of Gender and Law*, 2006.
3. Carlson, K and Mazurand, D, *Forced Marriage within the lord's resistance army, Uganda*, (medford: Feinstein international center), 2008.
4. Cecily, Rose, «Troubled indictments at the special court for sierra leon», 7 *Journal of International Criminal Justice*, 2009, 353-372.
5. Cassese, Antonio, *International Criminal Law* (2nd end. Oxford: Oxford University press), 2008.
6. Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage & Registration of Marriage, Resolution 1763 A(XVII).
7. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Womens, Res34/18Des1978.
8. Cruvellier, T and Wierda ,M, *the special court for sierra leone: the first eighteen months international center for transitional justice (ICTJ)*, case study series, available at www.icty.org/images/content/1/0/104.pdf (visited 9 march 2009).
9. Decision on defence preliminary motions on the form of indictment, kvocka (IT – 98 – 30/1 – T) trial chamber, 12 Apr 1999.

10. Finalized Draft Text of the Elements of Crimes, report of the preparatory commission for the international criminal court, 2Nov. 2000.
11. Frulli, Micaela, «Advancing International Criminal Law», 6 *Journal of International Criminal Justice*, 2008, 1033-1042.
12. Human rights watch, 'we'll kill you if you cry': sexual violence in the sierra leone conflict, 15 january 2003, available at <http://www.hrw.org/en/reports/2003/01/15/well-kill-you-if-you-cry> (visited 9 March 2009)
13. Human rights council, report of the special Rapporteur on the Human rights aspects of the victims of trafficking in persons, especially women and children, Undoc. A/HRC/4/23, 24 Jan 2007.
14. Jain, Neha, «Forced Marriage as a crime against Humanity», 6 *Journal of International Criminal Justice*, 2008,1013-1032.
15. Judgment, Brima, kamara and kanu,(SCSL-04-16-T), Trial Chamber, 20June 2007, Appeal chamber,12Feb2008.
16. judgment, Blaskic (IT – 95 – 14 – T) , Trial Chamber, 3 March 2000.
17. judgment Bagilishema (ICTR 95 – 1A – T), Trial chamber, 7 june 2001.
18. Judgment Furundzija (IT – 95 – 17/1) , trial chamber, 10 december 1998.
19. Judgment, Galic (IT – 98 – 29 – T) , Trial chamber, 5 dec 2003.
20. Judgment, kayishema and Ruzindana (ICTR – 95 – I – T), Trial chamber, 21 may 1999.
21. judgment, Krstic (IT – 98 – 33 – T) , Trial chamber, 2 August 2001.
22. judgment, Kupreskic (IT – 95 – 16 – T) , Trial chamber, 14 Jan 2000.
23. judgment, kordic and Cerkez (IT- 95 – 14/2) Appeal chamber, 17 Des 2004.
24. Judgment, Vasljevic (IT – 98 – 32 – T) Trial chamber, 29 Nov 2002.
25. Karla.M.S, «Forced Marriage, Rwanda's Secret Revealed», 7 *University of California Davis Journal of Internationallaw and Policy*, 2001.
26. Oosterveld, «sexual slavery and the Interntional criminal court: advancing international law», 25 *Michigan Journal of International Law*, 2004.

27. Platform for Action of the Beijing Declaration, Fourth World Conference on Women, 15 Sep 1995, Action for Equality, Development & Peace.
28. Recommendation on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage & Registration of Marriage, Resolution 2018 (XX), 1 Nov 1965.
29. Resolution 1468, Forced Marriage, Child Marriage, Parliamentary Assembly of European Council, 2005.
30. Scharf and matter, «*Forced Marriage exploring the viability of the special court for sierra leone's new crime against humanity*», case research paper in legal studies working paper (visited 2008).
31. Schombarg. W and I. Peterson, «Genuine consent to sexual violence under international criminal law», *101 American journal of International law*, 2007.

